הארץ, 11 בינואר, 2001

וטובת המדינה למי?

יצחק לאור

מרווחי מלחמה לדיווידנדים של שלום, מאת שמשון ביכלר ויהונתן ניצן, הוצאת כרמל, 504 ,2001 עמודים

כשמת הנשיא חיים הרצוג עבדתי במערכת החדשות של "הארץ" וחיפשתי כותרת לידיעה שסיכמה את מפעל חייו. מישהו שחלף במסדרון הציע בצחוק לצטט בכותרת משפט מהספדו של הנשיא המת לרוברט מקסוול. ההצעה נדחתה, כמובן: נכנסה כותרת סתמית כמו הנשיא הסתמי, המלמדת שוב על החסיון-למחצה הנוהג בארץ בכל הנוגע לדיווח על החיים הממשיים של הפוליטיקה הישראלית: והרי הרצוג היה איש עסקים ואיש עשיר, ושותפו במשרד עורכי הדין היה לימים שר המשפטי.

ושר האוצר, והוא עצמו, הנשיא, היה נשוי לבת של משפחה עשירה מאוד, גיסו של שר חוץ אחד, ובנו התחתן עם בת למשפחה עוד יותר עשירה, בעלת עסקים חובקי עולם, וכו' וכו'.

אנחנו די לנו שחברי הכנסת מצהירים על הקפאת חברותם במשרדי פרקליטים, בשביל שכל התחום העצום הזה ישתתק. קשרי נישואים ו"חברות אישית" בין מערכת קפיטליסטית בעלת נכסים בשווי של מיליארדים לבין המדינה עצמה, שאינה אלא מתווך בין ארגונים פיננסיים וביורוקרטיים, אינם שייכים לתודעה שלנו. האם מדובר רק בסוג של הגינות? ודאי שלא. ואולי ב"שמור לי ואשמור לך"? קשה להניח. משהו עמוק מזה מושל בחיינו: אפשר לכנות אותו א-פוליטיות, כלומר הרחקת הפוליטי באמצעים של ניטרול הידע על האמת כפרוצדורה שאפשר לנסחה כפילוסופיה אבל לא יותר מזה.

דה-פוליטיזציה זו באה לידי ביטוי גם ב"מדעי החברה", שם העירוב בין "מדע המדינה" ל"כלכלה" נשמע כמעט כמו אינצסט. לפיכך, הידע שלנו על כלכלה - ידע הנשען בלאו הכי על אילי ההון עצמם, הרוכשים לעצמם נתחים גדלים בתקשורת - תלוי מן העבר השני באקדמיה, המלמדת כלכלה שבתחומי האידיאולוגיה שלה אין "חוץ כלכלה", או יש "חוץ", אלא שפירושו "פוליטיקה בלי כלכלה", או "מדעי חברה בלי פוליטיקה", אבל לא אלטרנטיווה של ידע. זה בדיוק המקום שנכנס הספר של ביכלר וניצן.

כדי להבין את האינאונות הפוליטית שמכירים כל מי שמתנסים התנסות אופוזיציונית בתחומי הדמוקרטיה - תחילה חווה זאת השמאל האמריקאי, עכשיו מתוודע לכך השמאל האירופי - יש להבין את ההפרדה שנכפתה עלינו משך שנים רבות, הפרדה המתגלמת בצורה המובהקת ביותר ב"מדעי החברה". מן הבחינה הזאת, ספרם של ביכלר וניצן הוא ספר נועז, ואין זה מפתיע כלל שגירסאות מתורגמות שלו רואות כבר עכשיו אור בבריטניה ובדרום קוריאה ופרסומם הבינלאומי נמצא רק בשלב הזינוק, שהרי חלק נכבד מן הספר עוסק בגלובליזציה ובהתמוטטות "הנס האסיאתי" של הכלכלה. תיאורם משכיל להקיף התרחשויות שאנחנו נידונים לקרוא עליהן רק באותה שיטה של "הפרד ומשול", ואילו הם מסרבים להיכנע לאותה "התמקצעות".

תיאורו של ההקשר הגלובלי של הסכמי אוסלו והשינויים המפליגים שהתרחשו באותו עשור ברחבי העולם טומנים בחובם גם את הסיכון הגדול של שני הכלכלנים. הסיכום של סוף המאה העשרים כולל, מבחינתם, גם תחזית: האזור שאנחנו חיים בו אינו יכול לפרנס עוד את מרכזי הכוח של הכלכלה האמריקאית, אלא אם יתנהל בדרך אחרת, כלומר ייעתר לסיים את הסכסוך ולהעבירו לפסים חדשים. מהם הפסים החדשים? לפני כל דבר אחר "כלכלה פתוחה", כלומר פחות מסים, פחות סובסידיות, פחות שכר, פחות רווחה, פחות דמוקרטיה מקצועית, רמה אחידה של אינפלציה על כל הכרוך בכך. האם העניין הזה יכול לעבוד? אם

לשפוט על פי ההתרחשויות האחרונות בארגנטינה גם כאן קשה להתנבא. והנכים השובתים במרכז ירושלים גם הם יכולים לתקוע מקלות בגלגלי השיטה. ומה עושים עם הצמד בוש-שרון בתוך תיאור כזה?

הניתוחים המרהיבים ביותר, לפעמים מצחיקים, נמצאים בפרקים שבהם מתוארת התפתחות ההון הישראלי למן תקופת המנדט ועד ימינו. מדוע משעשעים? מפני שכאן עמד לספר עברו של הד"ר שמשון ביכלר כעורך כלכלי בעיתון "חדשות". משם שאב את חוצפתו הסגנונית. על פני עמודים שלמים מתוארת האנדוגמיה הישראלית, אנדוגמיה המאפיינת את הקפיטליזם המודרני בדיוק כמו את משטרי השבטים ה"פרימיטיוויים". "השושלת המפורסמת ביותר שניצבה איתן במרכזו של 'המעמד החדש' מקורה בשבט שהורכב ממשפחות רופין-הכהן-שרתוק. דוד הכהן, שהיה יו"ר 'סולל בונה', הפירמה הדומיננטית בסקטור ההסתדרותי של תקופת המנדט, וארתור רופין, מנהל 'הכשרת היישוב', פירמת ההשקעות העיקרית של 'הסוכנות היהודית', ניצבים בבסיסה של הסתעפות רבת-ענפים - שצאצאיה נטועים עד היום בצמרת האליטות התאגידיות, ובעיקר של אלה של המשטר הישן" (עמ' 161).

מכאן מתחיל תיאור ססגוני של ההסתעפויות האלה: דודו של דוד הכהן היה שמואל פבזנר, מבוני חיפה, כמו אביו של דוד הכהן. שניהם היו סוחרי עצים מדרום רוסיה. בבואם לפלשתינה היו ליבואנים של חומרי בניין, מלט וברזל, מהגדולים באזור (שם). אין תימה שדוד הכהן עצמו היה לראש "סולל בונה" העצום, שכבר בזמן הבריטים ניהל עסקי ענק. אשתו של פבזנר היתה בתו של אשר גינזבורג, הלא הוא מיודענו אחד-העם, שניהל פירמת תה ענקית (ויסוצקי), וכן הלאה. האם ההיסטוריה של ישראל זקוקה למפה הזאת? או שמא די להתרפק על ססגוניותו של דוד הכהן, על קסמה של משפחת גולומב, על רוזה האדומה אחייניתו של הכהן (ואמו של רבין), ועל נישואי נכדתה לאיש חמוד שהוא גם תעשיין גדול ועסקן תעשיינים? האם זוהי רק רכילות או שההיסטוריה של ישראל צריכה להיכתב סוף סוף דרך כל נפלאותיהם של בני הדודים והגיסים והאחיינים?

הנה אנחנו חוזרים לדוגמה של הנשיא החביב, חיים הרצוג ז"ל, עורך דין עשיר, בעל רכוש גדול, שבניו משולבים בהם ובפוליטיקה ובצבא. מדוע מועדף המעטה המכובד של "לא לערבב תחומים" על פני הקשרים החזקים הרבה יותר? מנין נובע "יחס הכבוד הזה"? מדוע חשבון בנק זניח של לאה רבין בוושינגטון רלוונטי לחיינו הפוליטיים, ואילו האופן שבו המיליונרים של ישראל נסעדו תמיד על שולחן המדינה כמלווה נוחה, או כקניינית ענקית, או כשותפה נוחה אינו רלוונטיים? יחס הכבוד הזה נגזר מן ההפרדה בין "כלכלה" ל"חברה", בין "חברה" ל"מדינה". אי היכולת להבין את התהליך הקרוי "גלובליזציה" כתהליך המסתייע בגורמים פנימיים, לא כמשהו הבא מהחלל, אלא משהו עם סוכנות חזקה בתוך ישראל, קשור להפרדה הזאת. את מי משרתת ההפרדה? את מי שלגביהם אין שום הפרדה. לכן ראוי לזכור את "דרשת הר הזיתים" שספד הנשיא הרצוג לרוברט מקסוול, הנוכל הלונדוני ובעבר גם חבר הפרלמנט מטעם הלייבור, שגנב את כספי הפנסיות של עובדיו. כמה עלובה התפאורה, אם רק מעזים להסתכל עליה בלי צלופן צבעוני על הפנס. כמה חדווה אינטלקטואלית מובטחת לקורא של דה-מיסטיפיקציה.

כל השמות החשובים של הפוליטיקה הישראלית היו שמות מובילים בסחר נשק, ו/או רכישת אדמות, ו/או שותפויות של תעשיות, העברה של בכירים מהמוסד והצבא לקונצרנים, הקמת חברות, חקיקת חוקים, קשירת קשרים מסתעפים עם תאגידים בינלאומיים, העברת רכוש עתק מידיים פרטיות (של פלשתינאים) לידי המדינה, ומידי המדינה לחברות רב-לאומיות שבבסיסן יהודים, ישראלים או ישראלים-לשעבר (ברונפמן מהוויסקי הוא האבא הטוב של "שלום עכשיו", ויש גם יולי עופר, ומשפחת דנקנר, ומשפחת אריסון, וכמובן משפחות רקנאטי, קרסו, זקס ועוד כמה, לא רבים מדי).

את מאות העמודים של הספר הזה קראתי כמו ספר מתח, כולל הדיונים על האינפלציה והשאלה הגדולה שלא נשאלה באף מדור כלכלי, אף פעם: מי בסופו של דבר הרוויח מהאינפלציה המשתוללת של שנות השמונים? רק מנהלי הבנקים שיירט בייסקי? הרי היה כאן כסף ענק שלא נשרף, ואם היו הרבה מפסידים, מיהם אלה שהרוויחו? יש בספר הזה הרבה כעס והרבה הומור. קריאה של ספרות כלכלנית היא עניין משמים בדרך כלל. הספר הזה מרתק. מרקסיסטים וסוציאליסטים למיניהם, אם אינם רוצים לתת תשובות של שלשום על שאלות של אתמול, מוכרחים לקוראו.